

ГОРДАНА ЈОВАНОВИЋ
(Београд)

ПРИМЕРИ СРПСКОГ НАРОДНОГ ЈЕЗИКА У ПОВЕЉАМА И ИСПРАВАМА ДЕСПОТА СТЕФАНА ЛАЗАРЕВИЋА

Повеље и исправе које је издао деспот Стефан Лазаревић представљају драгоцену грађу за изучавање историје српског народног језика и историје српске писмености. Њихов, у великој мери, уређен језик и стил говоре о високом степену писарске културе која се неговала у Деспотовој канцеларији. Оне су важно сведочанство о успешној и смисленој коегзистенцији српскословенског и српског народног језика која би, да је српска средњовековна држава опстала а са њом све државно-правне и културне институције, била одлучујући чинилац у неговању црквенословенске традиције с једне стране, а с друге — уобличавала би и кодификовала српски народни језик и као језик књижевности и као језик државне администрације.

У *Законским сјоменицима*¹ Стојана Новаковића налази се једанаест Деспотових повеља, од којих је једну издао као кнез а остале као деспот. Постоји неколико повеља које је издала кнегиња Милица са својим синовима Стефаном, потоњим деспотом, и Вуком. Известан број исправа Деспот је издао Дубровчанима и оне су сачуване у препису дубровачког писара Руска, који често наглашава веродостојност својих преписа речима: *па рѣско логофетъ исписахъ више пиѣно ѡъ рѣчь на рѣчь изъ листа г҃на деспота стефана.*²

Деспотове повеље издате манастирима образац су краћих владарских даровница у којима је језик конституисан на два нивоа: *српскословенски* (увод, експозициони део, неки делови санкција) док је у диспозицијама углавном српски народни језик. Исправе световног

¹ *Законски сјоменици српских држава средњег века*, прикупио и уредио Стојан Новаковић, у Београду 1912.

² *Старе српске повеље и писма*, књ. I, први део, средио Љуб. Стојановић, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, прво одељење, књ. XIX, Српска краљевска академија, Београд — Ср. Карловци 1929, стр. 208.

карактера, а као пример могу послужити исправе везане за Дубровник (разрешнице рачуна дубровачких трговаца, писма државног или личног карактера упућена дубровачкој општини и кнезу различитим поводима), писане су, у највећој могућој мери, *српским народним језиком*. Као изванредан пример може послужити опширна Деспотова повеља о повластицама Дубровчанима.³ Поред тога што је узорак успешне употребе српског народног језика у званичном документу, ова повеља је значајна и по томе што се њен углавном исти садржај понавља два пута. Разлог је историјски јасан — српске земље биле су у то време подељене на области Лазаревића, Бранковића и Балшића⁴, који су, сваки на свом делу, били господари и владари. Недостатак централне државне власти приморао је дубровачке трговце да из прагматичних разлога — како би што безбедније трговали — затраже потврду и гаранцију не само од деспота Стефана него и од деспота Бранковића. Стога ће, пошто су добили повељу од деспота Стефана, истога децембра месеца упутити посланство у истом саставу (дубровачки властелини Марин Ристић и Матко Градић)⁵ Вуковој удовици Мари и њеним синовима Гргуру, Ђурђу и Лазару и од ње и њених синова добити садржајно исту повељу која им гарантује трговачке повластице.

Потпуна језичка анализа Деспотових повеља и исправа захтевала би детаљно конфронтирање српкословенских и српских народних елемената у језику (фонетика, морфологија, синтакса, лексика) уз истицање свих важних чинилаца у оквиру једног и другог језичког узуса, као и њихова узајамна прожимања. Међутим, циљ овога рада је да, макар у знацима, укаже само на примере српског народног језика (неке фонетске, морфолошко-синтаксичке, творбене и лексичке појаве) које говоре о тенденцијама и превирањима у српском народном језику који, у званичним, државно-правним документима, равноправно наступа са српкословенским језиком, а понекад има и превагу над њим.⁶

³ *Законски споменници...*, стр. 218–221; *Старе српске повеље и писма*, стр. 200–204.

⁴ *Историја српског народа*, II, Београд 1982, стр. 87.

⁵ *Законски споменници...*, стр. 218–225.

⁶ Правописна питања у Деспотовим повељама делимично су обрађена у радовима: Г. Јовановић, *О повељи десијоџа Стефана Лазаревића манастирима Тисмани и Водици из 1406. године*, Научни састанак слависта у Вукове дане, књ. 19, Београд 1989, стр. 53–58; Г. Јовановић, *О повељи десијоџа Стефана Лазаревића лаври св. Аџанасија из 1414/1415. године*, Научни састанак слависта у Вукове дане, књ. 28/1, Београд 1999, стр. 155–163.

Фонетске појаве

У оквиру фонетских појава пада у очи предлог и префикс оу(§) уместо **въ**. Наравно да доследности нема, али је тенденција очигледна:

оу **наиближнѣмь мѣстоу** (ЗС, 219), оу **земли царства ми** (ЗС, 752), оу **пронию** (ЗС, 458), § **сел§** (СП, 202), § **приморѣ§** (СП, 202), § **новѡмь врьд§** (СП, 202);

да оу**работаю** **що имь рѣкоу** (ЗС, 466), да оу**даваа** оу **монастирь** (ЗС, 500), **що имь §зме** (СП, 202), **що имь се §краде** (СП, 202).

Штокавске фонеме *h, ĥ* исказане су секвенцама: **г + љ**, **г + џ**, **г + ю**, **к + џ**: **пѣгѣ тога** (ЗС, 221), **съ вьсеми мѣгѣми** (ЗС, 465), да **погю** (ЗС, 500); да **имь околина плаакѣ** (ЗС, 219).

Морфолошко-синтаксичке појаве

У именичкој деklinацији, нпр. у лок. сг., уочљиве су иновације у падежним наставцима у односу на српскословенску ситуацију:

на ... **соудоу** (ЗС, 220), оу ... **мѣстоу** (ЗС, 219); § **сел§** (СП, 202), § **новѡмь врьд§** (СП, 202).

Срећу се стари заменички енклитички облици у дативу множине **ни**, **ви**:

и **не всташе ни дльжни** (СП, 233), да **ви ље § знаниѣ** (СП, 232), и **сю ви книг§ §дахъ по моѡмь члѡвк§** (СП, 233).

Заменица **кто** јавља се у лику **тко**: **ако ви тко** (СП, 231), **тко ви ... видѣль** (СП, 233).

У конјугацији се такође примећују иновативне промене у корист српског народног језика:

сихъ вьсѣхъ молимь именемь господа (1. л. сг. през., ЗС, 462), да **вамь ви знати** (1. л. сг. през., СП, 230), **тъзи да зигѣ (= зида) града** (3. л. сг. през., ЗС, 220), **що имь §зме** (3. л. сг. през., СП, 202), **що имь се §краде** (3. л. сг. през., СП, 202), **пишемѡ вашем§ племенствѡ** (1. л. пл. през., СП, 233), да **знате мои добри приателѣ** (2. л. пл. през., СП, 208), **коуде идоу доубровчане** (3. л. пл. през., ЗС, 219), **кога покрад§ § сел§** (3. л. пл. през., СП, 202), **тези законе да имаю** (3. л. пл. през., ЗС, 218).

Од синтаксичких појава треба скренути пажњу на ред речи у реченици (могуће да је у вези са енклитичким облицима):

што се ље давати (ЗС, 500), **шта то ље и до сьде било** (ЗС, 465), **како што имь соу били записали** (ЗС, 218), **што имь соу биле мегѣ** (ЗС, 461).

Творба речи

У оквиру творбе речи треба истаћи веома фреквентну појаву партикула *-зи, -и*, које се ослањају на разне заменичке и прилошке облике:

тези законѣ да имаю (ЗС, 218), и *одъ онехъзи свѣдокъ* (ЗС, 219), *тѣзи законъ да ѣ* (СП, 202), *пѣдъ онемизи соудѣами* (ЗС, 219), и *оногази конѣ* (ЗС, 219), *кои соу ондѣзи* (ЗС, 219), *такози и напѣда да имѣ еѣ* (СП, 202); *ономоуѣ коню* (ЗС, 219), *за оногаи конѣ* (ЗС, 219).

Лексика

Лексика у Деспотовим документима заслужује сваку пажњу. Навешћу само неке лексеме које су својим ликом (потребна је, наравно, озбиљна семантичко-синтаксичка анализа) народне провенијенције:

ако: ако се оучини коѣ пѣда (ЗС, 218), *јере, јеръ: јере ми ѣ платилъ все* (СП, 199), *јеръ ни сѣ... послѣжили* (СП, 233), *како що* (= као што): *како що сѣ имали* (СП, 201), *кои годе* (= који год): *и кои годе доуѣровчанинъ иде* (ЗС, 219), *напѣда: такози и напѣда да им еѣ* (СП, 202), *ниѣа: не вѣташе ни дѣжни ниѣа* (СП, 233), *пѣгѣ: како си сѣ имали и пѣгѣ* (СП, 201), *пѣгѣ тога* (ЗС, 221).

Вреди споменути још покоју лексему а навешћу само две:

дѣво у значењу 'брод, лађа': *а ако се развѣ дѣво доуѣровчѣко оу приморѣоу* (ЗС, 220) и куртоазна формула у обраћању уз употребу речи *племенство: пишемѣ вашемѣ племенствѣ* (СП, 233).

Закључак би био следећи: целовита и свеобухватна језичка обрада и анализа Деспотових повеља и исправа била би драгоцен допринос историји српског језика, а нарочито историјској дијалектологији, и попунила би многе празнине у овим областима.

СКРАЋЕНИЦЕ

Извори:

ЗС — *Законски сѣоменици срѣских држава средњег века*, прикупио и уредио Стојан Новаковић, у Београду 1912.

СП — *Сѣаре срѣске ѣовѣле и ѣисма*, књ. I, први део, средно Јуб. Стојановић, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, прво одељење, књ. XIX, Српска краљевска академија, Београд — Ср. Карловци 1929.

Из ових извора коришћени су подаци из следећих повеља и исправа:

- 1) Кнез Стефан Лазаревић с мајком Милицом и братом Вуком, око 1392, даје манастиру Хиландару цркву у Ибру и неколико села, ЗС, стр. 458–459.
- 2) Деспот Стефан, 1405, децембра 2, потврђује Дубровчанима њихове повластице, ЗС, стр. 218–221.

- 3) Деспот Стефан, 1405, даје села и повластице манастиру Пречисте Богородице на Тисменој и манастиру великог Андонија на Водици у Румунији, ЗС, стр. 752–753.
- 4) Деспот Стефан Лазаревић, 1405, наређује да се Хиландару даје сваке године 100 литара сребра из Новог Брда, ЗС, стр. 462–463.
- 5) Деспот Стефан Лазаревић, с мајком Евђенијом и с властелом даје деспотици Евпраксији ... село Јабучје у Левачкој жупи..., ЗС, стр. 461–462.
- 6) Деспот Стефан Лазаревић, 8. јуна 1411, индикта IV, даје села и установљава адрфате манастиру Хиландару, ЗС, стр. 465–467.
- 7) Деспот Стефан, 1427, јануара 20, индикта V, даје лаври Св. Атанасија на Светој Гори и уговара с њом себи посмртне помене, ЗС, стр. 500–501.
- 8) Деспот Стефан потврђује повеље о трговини својих претходника, 1405, 2. децембра у Борчу, СП, стр. 200–204.
- 9) Деспот Стефан исто истоме, 1405, 2. октобра на Расини, СП, стр. 199.
- 10) Деспот Стефан, Разрешница рачуна Бартула Маринчетића и Симка Станишића, 1411, 28. маја у Новом Брду, СП, стр. 208.
- 11) Деспот Стефан, Разрешница рачуна Бенка Гундулића, 1422, 10. октобра у Сребрним, СП, стр. 230–231.
- 12) Деспот Стефан, Наређује цариницима да учине Бенку неку исплату, и разрешница рачуна Бенка и брата му Федерика, 1423, јануара 1, СП, стр. 230–231.
- 13) Деспот Стефан, Разрешница рачуна Вукше Мишетића и браће му, 1425, новембра 21, у Павловцима, СП, стр. 232–233.